असोऽन्यतरस्याम् ।" ४।२।१०५। इति पक्षे व्युत्पूलौ।) ह्योभवम्। गतदिवसीयम्। इति शब्दमाला॥ (यथा, महाभारते। ५।१८६।४।
"ह्यस्तनेन च कोपेन शक्तिं वै प्राहिणोन्मयि॥")

ह्यस्त्यः, त्रि, (ह्यो भव इति। ह्यस्+"ऐषमोह्यः-श्वसोऽन्यतरस्याम्।" ४।२।१०५। इति त्यप्। ह्यस्तनम्। इति शब्दमाला॥

ह्रग, म ए संवरणे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) रेफमध्यः। म, ह्रगयति। ए, अह्रगीत्। इति दुर्गादासः॥

ह्रणिया, स्त्री, (ह्रिणीया। पृषोदरादित्वात् साधुः।) ह्रिणीया। इत्यमरटीकायां भरतः॥

ह्रदः, पुं, (ह्रादते इति ह्राद अव्यक्तशब्दे+अच्। पृषोदरादित्वात् ह्रस्वः) अगाधजलाशयः। इत्यमरः। १। १०। २५॥ तज्जलगुणाः। ह्रदवारि वह्निजननं मधुरं कफवातहारि पथ्यञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ किरणः। इत्यमरटीकायां रामाश्रमः॥

ह्रदग्रहः, पुं, (ह्रदस्य ग्रहः।) कुम्भीरः।। इति त्रिकाण्डशेषः॥

ह्रदिनी, स्त्री, (ह्रदोऽस्यामस्तीति। इनि। ङीप्।) नदी। इत्यमरः। १। १९। २५। (यथा, भागवते। २। ७। २८।
"तच्छुद्धयेति विपवीर्य्यविलोलजिह्व-
मुच्चाटयिष्यदुरगं विहरन् ह्रदिन्याम्॥")

ह्रप, क भाषणे। (चुरा०-पर०-सक०-सेट्।) रेफयुक्तादिरित्येके। क, ह्रापयति। भाषणं कथनम्। इति कविकल्पद्रुमटीकायां ह्रपधातु-कथने दुर्गादासः॥

ह्रस, रवे। इति कविकल्पद्रुमः। (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) रेफयुक्तः। ह्रसति। इति दुर्गादासः॥

ह्रसिमा, [न्] पुं, (ह्रस्वस्य भावः। "पृथ्वादिभ्य इमनिज् वा।" ५। १। १२१। इति इमनिज्। "स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रेति।" ६। ४। १५६। इति ह्रसादेशः।) ह्रस्वता। ह्रस्वब्दशात् इमन्प्रत्ययेन निष्पन्नः॥

ह्रसिष्ठः, त्रि, (अतिशयेन ह्रस्वः। इष्ठन्। "स्थूल-दूरयुवह्रस्वेति।" ६। ४। १५६। इति ह्रसा-देशः।) अतिशयह्रस्वः। इत्यमरः। ३। १। ११२॥ ह्रस्वशब्दात् इष्ठप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

ह्रसीयान्, [स्] त्रि, (ह्रस्व+ईयसुन्। ह्रसा-देशश्च।) अतिशयह्रस्वः॥

ह्रस्व, क्ली, ("सर्व्वनिघृष्वरिष्वेति।" उणा० १।१५३ इत्यत्र "ह्रसशब्दे बाहुलकात् ततोऽपि वन्।" इत्युज्ज्वलदत्तोक्तेर्वन्।) परिमाणविशेषः। यथा,
"अनु दीर्घं महद्ह्रस्वमिति तद्भेद ईरतिः।"
इति भाषापरिच्छेदः॥
गौरसुवर्णशाकम्। पुष्पकासीसम् इति राज-निर्घण्टः॥

ह्रस्वः, पुं, स्त्री, (ह्रस+वन्।) प्रकृतपुरुषप्रमा-णात्न्यूनमनुष्यः। वाउने इति भाषा। तत्-पर्य्यायः। खर्व्वः २ वामनः ३ वामनी ४। इत्यमरभरतौ। २। ६। ४६॥ नीचकः ५ नीचः ६। इति शब्दरत्नावली॥ अकर्त्तनः ७। इति जटाधरः॥ एकमात्रवर्णे, पुं। यथा,—
"एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते।
त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम्॥"
इति मुग्धबोधटीकायां दुर्गादासः॥
मुग्धबोधमते अस्य स्व-संज्ञा। यथा। आवत्-स्वर्घप्लु। अ-आ-अ इति वर्णत्रयं क्रमेण स्व-र्घप्लु-संज्ञं-स्यात्। वच्छब्दाद इ-ई इ इत्या-दिषु च। तन्मते अस्य घुसंज्ञापि। यथा। स्वर्घौ घुरू। स्वर्घुसंज्ञो र्घोरुसंज्ञः स्यात्। इति वोपदेवः॥ मेषवृषकुम्भमीनराशयः। यथा। अस्वास्तिमिगोऽविघटाः। इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥

अस्वः, त्रि, (अस+वन्) क्षुद्रवस्तुमात्रम्। तत्पर्य्यायः। वामनः २ न्यङ् ३ नीचः ४ खर्व्वः ५। इत्यमरः। ३। १। ७०। नीचैः ६। इति शब्दरत्नावली॥ अनुच्चः ७। इति जटा-धर॥ तद्वैदिकपर्य्यायः। ऋहन् १ ह्रस्वः २ निघृष्वः ३ माषुकः ४ प्रतिष्ठा ५ कृधु ६ वम्रकः ७ दभ्रम् ८ अर्भकः ९ क्षुल्लकः १० अल्पः ११। इत्येकादश ह्रस्वनामानि। इति वेदनिर्घण्टौ ३ अध्यायः॥

ह्रस्वकुशः पुं, (ह्रस्वश्चासौ कुशश्चेति। नित्यकर्म्म-धारयः।) श्वेतकुशः। इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वगर्भः, पुं, (ह्रस्वो गर्भोऽस्य।) कुशः। इति रत्नमाला॥

ह्रस्वगवेधुका, स्त्री, (ह्रस्वा गवेधुका। नित्यकर्म्म-धारयः।) गाङ्गेरुकी। इत्यमरः।३।४।११७॥ अस्याः पर्य्यायगुणा नागवलाशब्दे द्रष्टव्याः॥

ह्रस्वजम्बुः, पुं, (ह्रस्वो जम्बुः।) क्षुद्रजम्बुः। इति रत्नमाला॥

ह्रस्वतण्डुलः, पुं, (ह्रस्वः तण्डुलः।) राजान्नम्। इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वदर्भः, पुं, (ह्रस्वो दर्भः।) श्वेतकुशः। इति राजनिर्घण्टे ह्रस्वकुशशब्ददर्शनात्॥

ह्रस्वदा, स्त्री, (ह्रस्वैरपि दीयते छिद्यते इति। दो+कः।) शल्लकी। इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वपत्रकः, पुं, (ह्रस्वानि पत्राणि यस्य। कप्।) गिरिजमधूकवृक्षः। इति जटाधरः॥

ह्रस्वपत्रिका, स्त्री, (ह्रस्वानि पत्राण्यस्याः। कप्। टाप् अत इत्वम्) अश्वत्थी। इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वप्लक्षः, पुं, (ह्रस्वश्चासौ प्लक्षश्चेति।) क्षुद्रप्लक्ष-वृक्षः। तत्पर्य्यायः। सुशीतः २ शीतवीर्य्यकः ३ पुण्ड्रः ४ महावरोहः ५ ह्रस्वपर्णः ६ पीपरिः ७ भिदुरः ८ मङ्गलच्छायः ९। अस्य गुणाः।
"प्लक्षः कटुः कषायश्च शिशिरो रक्तदोषजित्।
मूर्च्छाभ्रमप्रलापघ्नो ह्रस्वप्लक्षो विशेषतः॥"
इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वफला, स्त्री, (ह्रस्वं फलं यस्याः।) भूमिजम्बु। इति राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वमूलः, पुं, (ह्रस्वं मूलं यस्य।) रक्तेक्षुः। इति। राजनिर्घण्टः॥

ह्रस्वशाखाशिफः, पुं, (शाखा च शिफा शाखाशिफे। ह्रस्वे शाखाशिफे यस्य।) क्षुपः। इत्यमरः॥

ह्रस्वा, स्त्री, मुद्गपर्णी। नागवला। भूमिजम्बूः। इति राजनिर्घण्टः॥ वामनी च॥

ह्रस्वाग्निः, पुं, (ह्रस्वोऽग्निरस्मात्।) अर्कवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥

ह्रस्वाङ्गः, पुं, (ह्रस्वमङ्गमस्य।) जीवकौषधम्। इत्यमरः। २। ४। १४२॥ वामनश्च॥

ह्राद, ङ स्वने। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट्।) रेफयुक्तो द्वितीयस्वरी। ङ, ह्रादते। इति दुर्गादासः॥

ह्रादः, पुं, (ह्राद+घञ्।) शब्दः। इति हेम-चन्द्रः॥ (यथा, महाभारते। ७। ८०। २९।
"ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च॥")
हिरण्यकशिपुपुत्रः। यथा,—
"हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः सुमहाबलाः।
प्रह्लादः पूर्व्वजस्तेषामनुह्रादस्तथैव च॥
संह्रादश्चैव ह्रादश्च ह्रादपुत्रान् शृणुष्व तान्।
ह्रादस्य पुत्रौ द्वावास्तां हिण्डिभो मूक एव च॥"
इति वह्निपुराणे कश्यपीयप्रजासर्गः॥

ह्रादिनी, स्त्री, (ह्रादते शब्दायते इति। ह्राद+णिनिः। ङीप्।) विद्युत्। (यथा, महाभारते। ९। ११। २६।
"ह्रादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्यपतन् शराः॥")
वज्रम्। इत्यमरः।१।३।९; १।१।५१॥ नदी। इति भरतः राजनिर्घण्टश्च॥ शल्लकी। इति शब्दरत्नावली॥

ह्रादी, [न्] त्रि, (ह्रदोऽस्यास्तीति। ह्राद+इनि।) शब्दविशिष्टः। (यथा, महाभारते।८।५१।५१।
"रथाः पञ्चशताश्चान्ये ह्रादिनश्च सुवर्म्मिणः॥")

ह्रासः, पुं, (ह्रस रवे+घञ्।) शब्दः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ क्षयः। यथा, तिथ्यादितत्त्वे।
"ह्रासवृद्धी च सततं दिनरात्र्यार्यथाक्रमम्।
सन्ध्या मुहूर्त्तमाख्याता ह्रासे वृद्धौ समा स्मृता॥"

ह्रिणाया, स्त्री, लज्जा। इत्यमरटीकायां भरतः॥ अस्य रूपान्तरम्। हृणिया हृणीया च॥

ह्रितः, त्रि, (ह्रीतः। पृषोदरादित्वात् साधुः।) लज्जितः। विभक्तः। नीतः। इति केचित्॥ अंशे, क्ली॥

ह्रितिः, स्त्री, (हृतिः। पृषोदरादित्वात् साधुः।) हृतिः। हरणम्। इति केचित्॥

ह्रिवेरं, क्ली, (ह्रिये लज्जायै वेरमङ्गमस्य। पृषो-दरादित्वात् ह्रस्वः।) ह्रीवेरम्। इति भरत-द्विरूपकोषः शब्दरत्नावली च॥

ह्री, लि लज्जे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (ह्वा०-पर०-अक०-अनिट्।) लि, जिह्रेति नीच-सङ्गत्या यः। इति दुर्गादासः॥

ह्री, स्त्री, (ह्री लज्जायां+सम्पदादित्वात् क्विप्) लज्जा। इत्यमरः। १। ७। २३॥ (यथा, मार्कण्डेयपुराणे। १२९। २२।
"नाहं तात! करिष्यामि पृथिव्याः परिपालनम्।
नापैति ह्रीर्मे मनसो राज्येऽन्यं त्वं नियोजय॥")